

усвідомлюють справжню роль Москви у збереженні світового балансу. Варто було Росії продемонструвати силу зовні, при цьому використовуючи її на благо, як народилася нова геополітична альтернатива. РФ наочно продемонструвала, що здатна не лише стати стабілізаційним чинником у будь-якій точці світу, а й нівелювати західні проекти хаотизації в певному регіоні. Більше того, Москва тримає своє слово, що в сучасній політиці надзвичайно вагомий аргумент на користь РФ.

Охочі отримати захист від агресивних дій США вже багато років вишиковуються в довгу чергу до Кремля, проте новий етап міжнародних відносин також припускає безпосереднє запрошення Росії до себе в країну.

Чи буде Російська Федерація розміщувати військові об'єкти за кордоном, чи ні, покаже час. Багато в чому це залежить від позиції США, НАТО, ЄС та України. Сьогодні принципово важливо знати, що такі плацдарми існують і потенційно готові прийняти російський захист.

Список використаної літератури

1. Хубиев Р. 14 стран мира могут стать плацдармами для размещения военных баз России / Руслан Хубиев // ИА REGNUM. — Режим доступа: <https://regnum.ru/news/polit/2579274.html>. — Загл. с экрана.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

The big game: the confrontation between Russia and the United States

The article impartially considers the situation of confrontation between the United States and the Russian Federation. It was stressed that despite the sanctions, Russia's economy is developing quite vigorously, while Ukraine's economy is in crisis. The appearance of the latest hypersonic and other weapons in Russia gives it the opportunity to dictate its terms to the United States and NATO. Given these trends, Ukraine should pay attention to new geopolitical realities and change the tactics of foreign and domestic policy.

Keywords: *Russian economy; "color revolution"; Russian military bases; USA; NATO*

References

1. Hubiev R. (2019). *14 stran mira mogut stat placdarmami dlya razmesheniya voennyh baz Rossii*. IA REGNUM, [online]. Available at: <https://regnum.ru/news/polit/2579274.html>.

Надійшла до редакції 19 січня 2022 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 028.01/2(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).7-16

Лариса Мильченко,

старший науковий співробітник

відділу моніторингу засобів масової інформації

Книжкової палати України,

e-mail: svirel.34@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-077X>

Вторинна неграмотність — наслідок кризи читання

Серед тих світів, які не подаровані людині природою, а створені з матеріалів його власного духу, світ книги — найбільший.

Герман Гессе

Статтю присвячено дослідженню кризи читання й поширенню вторинної неграмотності як її наслідку. Констатовано, що нині викликає значне занепокоєння виразна тенденція останніх років — втрата статусу престижності та виняткової ролі читання в житті суспільства.

Зауважено, що нині кризу читання спостерігаємо в усіх індустріально розвинених країнах, через що серед населення стала стрімко поширюватися вторинна неграмотність. Поява цього феномена призводить до низки негативних соціальних та економічних наслідків.

Розглянуто проблему читання нового покоління як соціальну проблему сучасного суспільства. Наголошено на значенні читання як базової компетентності молоді. Обґрунтовано потребу розроблення та створення спеціальних програм і проєктів для мотивації дитячого читання. Здійснено аналіз досвіду реалізації низки проєктів із підтримки читання в розвинених країнах світу. Зокрема, висвітлено практичні аспекти розв'язання

проблем кризи читання, що полягає в організації різноманітних заходів із популяризації книги й читання; наданні державної та громадської підтримки читанню та книговидавництву; реалізації національних програм та ініціатив у сфері дитячого та сімейного читання.

Упровадження провідного світового досвіду в зазначеній сфері надасть можливість сформувати інноваційні підходи в побудові нової стратегії та програм підтримки читання в Україні.

Ключові слова: вторинна неграмотність; читання; криза читання; підтримка читання; сімейне читання; програма з популяризації читання

Постановка проблеми. Сучасне цивілізоване суспільство дедалі частіше замислюється над тим, чи стає людина в процесі здобуття освіти розумнішою, чи справді підвищує рівень інтелекту й компетенції? Інакше кажучи, чи завжди засвоєні під час навчання знання, уміння, навички приносять людині користь, чи готова вона застосувати їх у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних завдань? Зокрема, вміння читати — розуміти прочитане, аналізувати, робити висновки, знання математики — рахувати, складати схеми, писати комп'ютерні програми тощо.

Рівень інтелекту людини невинно зростає, проте паралельно зростає й вторинна неграмотність, що супроводжується браком компетентностей і невмінням розв'язувати практичні питання.

Фахівці насамперед пов'язують цей феномен із кризою читання, що нині розпочинається вже з дошкільного періоду розвитку дитини.

Окреслена проблема досі не має однозначних висновків, потребує ґрунтовного вивчення й відповідної реакції з боку суспільства, системи освіти та уряду.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фахівці різних країн інтерпретують "вторинну неграмотність" по-різному, послуговуючись, відповідно, різними термінами: це і "functional illiteracy" ("функціональна неграмотність"), і "semiliterate" ("напівписьменний"), і "dyslectic", "dyslexic" ("не здатний до читання", "з поганою лексикою") тощо.

Активні наукові дослідження проблеми розпочалися тільки на початку 1980-х рр., хоча поняття вторинної неграмотності введено в науковий обіг у 1960-ті рр., а термін вперше вжито на Всесвітньому конгресі з ліквідації неграмотності, що відбувся 1965 р. у Тегерані.

Дослідники вторинної неграмотності пояснюють цей феномен тим, що, з одного боку, інформаційні потоки постійно зростають, а з іншого — сприйняття й мислення не в змозі з ними впоратися, опрацювати належним чином значний обсяг інформації. Ця властивість корисна для реклами та пропаганди, але шкідлива для навчання та орієнтації людини в соціальному

просторі. Згідно із соціальними дослідженнями, 23 млн американців є вторинно неграмотними, їм важко впоратися з найпростішими завданнями щоденного читання, через що цей показник серед молоді може сягати 40%. У багатьох представників нового покоління не сформовано інтелектуальних навичок, значній кількості бракує спроможності до узагальнення та висновків, лише 20% можуть написати твір із переконливою аргументацією. У Германії 14% дорослого населення становлять малограмотні. У Великій Британії базового рівня англійської мови не можуть досягнути 42% громадян.

За даними ЮНЕСКО, щонайменше 750 млн молодих людей і дорослих не вміють читати та писати, а 250 млн дітей не мають можливості набути базових навичок читання й письма. Ситуацію значно погіршила криза, спричинена пандемією COVID-19. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) оприлюднив звіт, згідно з яким під час пандемії третина дітей у всьому світі, а це 463 млн, не отримали доступу до дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень.

На думку дослідників, ця проблема є надскладною через те, що має латентний характер. За кордоном питання вторинної неграмотності активно досліджували Ф. Лаубах, Р. Колвін, П. Фрейре, Г. Джонс, М. Клей, К. Скотт, У. Гір та інші. З освітньої тематики загалом опубліковано багато праць зарубіжних науковців, зокрема А. Кроплі, Р. Дейва, П. Вільямса, Е. Хьюмела, Ф. Кумбса, Д. Свіфта, Д. Дьюї, М. Ноулза, А. Маслоу, К. Роджерса. Поміж вітчизняних виокремимо дослідження Г. Бугаєвської [1], Є. Воронович [2], В. Равилова [7], В. Чудинової [5; 8] та інших. Проблематиці читання й грамотності також присвячено чимало інтернет-ресурсів.

Мета статті — привернути увагу до кризи читання та поширення феномена вторинної неграмотності людей, що призводить до загострення соціальних проблем сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час проблема заохочення нових поколінь до читання є надзвичайно актуальною. Дедалі більше дітей і підлітків прагнуть замість читання пограти в комп'ютерні ігри, подивитися телевизор чи посидіти в інтернеті. Порівнюючи кількість

книг, прочитаних сучасними дітьми, з показниками двадцятирічної давнини, маємо невтішну статистику. Старші покоління приділяли читанню набагато більше часу, адже не мали стільки гаджетів і мультимедійних розваг.

У добу інтенсивного розвитку інформаційних технологій багато аспектів життя відійшли на периферію шкали цінностей. Живе спілкування нині замінюють соціальні мережі, скайп, інтернет та комп'ютерні ігри. Молодь майже не цікавиться творами класиків української літератури — Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького та Панаса Мирного. Підлітки дедалі більше прагнуть жити у віртуальному світі. За кілька років в Україні може сформуватися покоління, яке не обізнано не лише з класикою, а й із самотньою національною сучасною літературою. Уже сьогодні соціологи та педагоги з жахом зауважують про низький показник начитаності дітей, послаблення інтересу до книги і, як наслідок, зниження рівня та якості знань. Адже читання — пряме джерело грамотності: що більше людина читає, то досконалішим є її письмове та усне мовлення.

Майже зникло те суспільство, в якому читати було престижно, а не читати — соромно. Сучасні діти, не бентежачись, зізнаються, що не люблять читати. Нині ця форма дозвілля посідає лише четверте-п'яте місце після спілкування в соціальних мережах, перегляду телевізійних розважальних програм, прослуховування музики тощо. За останні десятиліття виросли покоління батьків, які самі не читають або читають на рівні коміксів і кліпової культури.

Побутує стереотип, що значні фінансові інвестиції в освіту на державному рівні покликані підвищувати інтелектуальний потенціал суспільства. На жаль, практика це не підтверджує. Насправді важливими є не обсяг, а якість та актуальність знань. Так, класичну освіту здебільшого спрямовано не на насичення знаннями, а на навчання людини спроможності мислити, формування апарату пізнання. Лише здатний мислити індивід легко опановує будь-які потрібні знання. Для тих, хто не привчений думати, інформація, як і її важливість, не мають значення. Саме тому здобуті в такий спосіб знання незабаром буде втрачено назавжди.

Наведені чинники пояснюють феномен вторинної неграмотності, який немає нічого спільного з традиційною неграмотністю маленьких дітей. За визначенням ЮНЕСКО, цей термін застосовують до особи, яка значною мірою втратила навички читання та письма й не здатна

сприймати короткий і нескладний текст, що стосується повсякденного життя.

Вторинно неграмотна людина вміє читати, але не усвідомлює (чи не хоче цього робити) змісту й значення прочитаного. Вона уникає складних завдань, заздалегідь упевнена в негативному результаті, намагається відмовитися від будь-якого інтелектуального навантаження навіть на побутовому рівні. Зазвичай ці особи не люблять читати, просять пояснити зміст тексту чи завдання, а якщо й вимушені взяти до рук книгу, то відчують внутрішнє напруження.

Вторинна неграмотність нагадує айсберг: видима менша частина перебуває зовні, тоді як більша — прихована. Це явище вивчають науковці та осмислює громадськість багатьох країн світу, фахівці й експерти ініціюють широкі дискусії, шукають нові підходи та методи, розробляють спеціальні програми, аби стимулювати інтерес до книги та читання [1]. Провести всебічний аналіз зазначеного питання надто складно, однак він вкрай необхідний, оскільки наслідки проблеми вже безпосередньо торкнулися й України.

Вторинну неграмотність стали оцінювати як явище, що становить загрозу суспільству. Науковці різних країн, як зазначалося, інтерпретують цей феномен по-різному та наголошують на різних його аспектах. На думку дослідників, вторинно неграмотних можна віднести до осіб, які не зможуть бути корисними суспільству в професійному чи економічному сенсі, адже вони культурно обмежені та відірвані від соціального й інтелектуального спілкування. Незалежно від віку, економічного стану та життєвого досвіду вторинно неграмотну людину можна виявити за певними ознаками: слабкі показники навчання у школі, відсутність бажання читати, негативне ставлення до закладів культури через невміння користуватися ними та страх бути засудженими знавцями тощо. Отже, проблеми, з якими стикаються такі особи, не прагматичного, а культурного й емоційного плану. Близькою до них (або певною мірою збігається) є група "слабкі читачі", які практикують "пасивне читання". До неї входять діти та дорослі, які не люблять читати [1].

Представники цього сегмента читають повільно, за складами, постійно повторюють фрази, затинаються на початку слів, а також припускаються морфологічних і синтаксичних помилок та похибок через перестановку букв. Багато з них не розуміють значення слів і речень, а тому ставляться до читання, як до важкої та нудної праці. Інші діти можуть читати цілком

грамотно у фонетичному плані, але слова та образи нічого для них не означають. Діти читають лише тому, що повинні, водночас не замислюються над змістом тексту. Коли дорослі пропонують їм варті уваги чи обов'язкові до прочитання книги, то часто наштовхуються на впертий опір.

На думку фахівців, підлітки, чиї навички читання перебувають на початковому рівні, не завжди можуть, навіть якщо й виникне бажання, читати "хорошу літературу". І лише перед закінченням навчання у школі вони усвідомлюють, що потребують удосконалення читацького вміння. Зазвичай це призводить до низької самооцінки та формування комплексу неповноцінності. Молоді люди входять у реальне життя з напівзнаннями та напіврозумінням, тому почуваються напівздатними до повноцінного виконання практичних завдань. Сьогодні група таких осіб становить доволі значний відсоток навіть у найрозвиненішому цивілізованому суспільстві з багатими культурними традиціями та спадщиною.

Численні дослідники вторинної неграмотності й "слабкого читання" вважають, що коріння та причини розвитку цих явищ лежать у ранньому дитинстві й походять, як зазначалося, не тільки зі шкільного, а й із дошкільного періоду розвитку дитини. І вирішальну роль у цьому питанні відіграє саме сім'я, її соціокультурне середовище та читацька культура батьків.

Фахівці здебільшого вивчають питання поліпшення методів навчання в освітніх закладах, проте окремі науковці стверджують, що основною причиною вторинної неграмотності є недостатній розвиток лінгвістичних можливостей дитини саме в дошкільному віці. Педагоги наголошують на тому, що батьки не мають ані бажання, ані можливостей займатися мовним розвитком дітей, багато хто з них не здатний довести їм цінність книги та читання. Чимало дітлахів зауважують, що батьки так зайняті бізнесом, роботою, переглядом телевізійних передач і спілкуванням у соціальних мережах, що не мають часу розмовляти з ними, а про те, аби разом почитати та обговорити книгу, не йдеться взагалі.

Часто молоді батьки, щоб усамітнитися від дитини хоч на пів години, дають їй гаджет з іграми, не розуміючи, що доступ малюка віком 1—3 роки до інформаційних потоків, які несуть задоволення та релаксацію, призводить до стрімкої деградації та атрофії синтетичних функцій мислення, внаслідок чого мозок втрачає частину когнітивних функцій.

Отже, саме батьки мають опікуватися мовленнєвим розвитком дитини, оскільки суспільство не може взяти відповідальність за виправлення помилок і недбальство в сімейному вихованні. Проте фахівці вважають, що школа та соціум також повинні запобігати ситуації, коли діти закінчують середню школу без відповідних навичок читання та письма.

Науковці не мають однозначної відповіді щодо причин формування вторинної неграмотності. Цей феномен здебільшого пов'язують зі стрімким зростанням кількості інформаційних потоків, починаючи від 1960—1970-х рр., періоду, коли телебачення стало кольоровим та масовим. Через поширення й популярність нового медіаканалу суттєво почав скорочуватися час на читання друкованої літератури.

На думку експертів, діти, народжені після 2000 р., не вміють ані вчитися, ані концентрувати увагу, ані читати. Водночас спостерігається зростання соціальної дезадаптації. Підліткам набагато комфортніше листуватися в соціальних мережах, аніж спілкуватися наживо. В Японії вже сформувалася культура геймерів і хікі, які не полишають власної кімнати. Як не прикро, на Україну також очікує цей невтішний прогноз.

Окрім телебачення, причиною виникнення вторинної неграмотності є комп'ютеризація, цифрові медіа. Використання радіо для сучасних дітей теж пов'язано зі складнощами, адже, щоб сприймати вербальну інформацію, слід напружуватися й концентруватися. Телебачення стало першим джерелом інформації, що не потребує жодних зусиль зі сприйняття та аналізу інформації. Картинки, екшн, часта зміна кадрів і декорацій не дають відірватися та занудьгувати, а дикторський текст скеровує, як і що глядач має думати, які робити висновки — без жодного сумніву й аналізу.

Суспільство й досі не виробило певної інформаційної культури. Навпаки, ситуація погіршується через захоплення інформаційного простору комерційно орієнтованими структурами. Нині виразна тенденція до утворення суспільства споживачів, що продукує невігласів. Отже, вторинно неграмотні люди стають найкращими споживачами сучасної медіапродукції через низький рівень інтелекту й неспроможність до критичного аналізу інформації.

Щоб бути взірцевим споживачем, потрібно мати стерильну свідомість. Адже якщо людина багато читає, має компетенції, високі культурні запити, це завдає серйозної шкоди ВВП країни, оскільки не розвиваються шоубізнес, кіноін-

дустря, а нічні клуби та інші заклади, що торгують алкоголем, не отримують надприбутків. Якщо людина відвідує бібліотеку чи шаховий клуб, вона навряд чи вплине на розвиток економіки, натомість якщо грає в комп'ютерні ігри й розраховується грошима, то стимулює динамічний сегмент хайтеку, а це вже інша річ.

Є безсумнівний зв'язок між суспільством споживання, в якому книга нічого не варта, і тотальною вторинною неграмотністю населення. Лише масовий продукт є рентабельним. Якщо йдеться про культурний продукт, то він має насамперед відповідати масовому смаку. Саме масова культура нині формує суспільну свідомість, опускаючи її що далі, то нижче. Навіть поняття маскультури є синонімом культури невігласів, бо що менше в людини духовних потреб і векторів інтелектуального розвитку, то примітивнішою вона стає, а отже простіше задовольнити її запити дешевим і масовим, тобто рентабельним, продуктом. До того ж суспільством із низьким рівнем інтелекту набагато легше керувати. Якщо в соціумі є потреба формування спільноти невігласів, то всі громадські інституції відповідно на неї реагуватимуть: ЗМІ, медіаіндустрія, система освіти щосили працюватимуть у цьому напрямі.

Не менш важливим є зв'язок вторинної неграмотності з вибором політичної платформи, а також президента й керівної партії. Складність у розумінні, аналізі й оцінюванні інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованих рішень перед скринькою для голосування, на жаль, призводить до катастрофічних наслідків для країни.

Результатом вторинної неграмотності часто стає функціональний розлад мови, коли людина зазнає труднощів зі зв'язним викладом думок, її словниковий запас збіднюється, лексика втрачає виразність і стає примітивною. Батьки, які мають зазначені розлади, не можуть допомогти дитині зі шкільними завданнями чи вичерпно й зрозуміло відповісти на запитання, не спілкуються з вчителями тощо. Зрозуміло, що їхні діти суттєво відстають у розвитку, навіть якщо не мають жодних органічних уражень нервової системи. Це явище набуває масового характеру, наприклад, подекуди школярів не можуть навчити читати навіть до 12 років. Як наслідок, люди з цієї категорії не здатні до письма. Фахівці прогнозують, що невдовзі в нашій країні кількість вторинно неграмотного населення істотно зросте. Підґрунтям для цих висновків слугує сумна статистика: дедалі збільшується кількість студентів, які лише числяться в

зкладах вищої освіти, крім того, поширені практика платного навчання, за якої прохідний бал часто не враховують, хабарі викладачам, виконання контрольних, курсових і дипломних робіт на замовлення — так людина вже має "корочку" про закінчення ЗВО. Якщо не завадити розвитку загрозливих тенденцій в освітній сфері, є ризик, що система псевдонавчання може утвердитися і в українських школах.

Через вторинну неграмотність населення набула популярності утилітарна освіта, розрахована на опанування суто практичних, професійно-технічних умінь. Акцент робиться не на розвиткові творчих здібностей чи пам'яті, а на вихованні акуратності, старанності та навичок рутинної фізичної праці. Людина, навчена в такий спосіб, має атомізовану (мозаїчну) свідомість, їй бракує абстрактного мислення, а також волі, що відкриває широкі можливості для маніпуляцій.

Вітчизняна система освіти поки не дійшла критичного стану, але, якщо судити за сучасними тенденціями, неухильно до нього рухається. У найближчому майбутньому інтерес до книги лише знижуватиметься, оскільки молоде покоління, що сьогодні перебуває в цифровому полоні, особливої любові до читання як форми дозвілля та літератури як форми саморозвитку не виявляє.

На жаль, проблема вторинної неграмотності стрімко набуває поширення й поміж українських дітей і підлітків, про що свідчать результати міжнародного дослідження якості освіти PISA (Programme for International Student Assessment, Програма міжнародного оцінювання учнів). Проєкт, започаткований Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), є одним із найавторитетніших джерел інформації про стан середньої освіти у суспільстві. У дослідженні беруть участь понад 80 країн, урядовці яких довіряють результатам оцінювання та використовують їх для ухвалення обґрунтованих соціально-політичних рішень у галузі освіти.

Україна долучилася до PISA у повному обсязі в циклі 2018 р. Дослідження здійснюють один раз на три роки за трьома напрямками: читання, математика та природничо-наукові дисципліни. У загальному підсумку наша держава посіла 39 місце серед 80 країн світу. Результати українських учнів нижчі за середні в країнах ОЕСР за всіма трьома галузями (середня успішність іноземних учнів із читання складає 488,89 бала). Різниця успішності наших учнів із читання, порівняно із середніми значеннями в країнах ОЕСР, становить 23 бали [9].

За результатами дослідження, 25% українських дітей не досягли базового рівня сформованості читацької грамотності й лише 46,4% учнів продемонстрували її високий рівень.

За допомогою показників оцінювання експерти прогнозують напрями економічного розвитку країни через 10 років. Що більше підлітків у віці 15 років здатні досягти високого рівня компетентності, то більше громадян країни матимуть шанси на успішне майбутнє. Не дивує, що в першу п'ятірку лідерів PISA потрапили такі високорозвинені країни, як Китай, Сінгапур, Естонія, Канада та Фінляндія.

Українські учні частіше, ніж учасники дослідження з країн ОЕСР, а також з Естонії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Молдови, зазначають, що читають для власного задоволення. Водночас підлітки з Грузії та Білорусі частіше читають для задоволення, ніж підлітки з України. Важливо зазначити, що результати оцінювання читацької грамотності в Естонії, Угорщині, Польщі й у середньому по країнах ОЕСР вищі, ніж в Україні [9].

Українські діти частіше повідомляли про труднощі, пов'язані із читанням, ніж їхні однолітки з Молдови та Грузії, але рідше, ніж підлітки з Польщі, Білорусі, Естонії та Угорщини.

За власним бажанням кілька разів на місяць художні твори читають лише 35% українських учнів. Ці показники наближені до даних Білорусі — 35% і Молдови — 30%. У середньому по ОЕСР для власного задоволення читають не більше 17% респондентів.

Виявилося, що в Албанії, Китаї, Казахстані та Таїланді підлітки читають значно більше літератури в порівнянні з українськими однолітками. У державах, що залишили Україну позаду, понад 90% дітей і підлітків читають регулярно.

За даними міжнародного дослідження PISA щодо якості читання, серед проблем українських дітей наявні такі: неспроможність здобувати інформацію з різних типів текстів, знаходити в тексті відповідний завданням матеріал, труднощі з виявленням у тексті прихованої чи суперечливої інформації. Проблеми спричиняє перехід від деталей тексту до цілого й навпаки, а також визначення зв'язку прочитаного з наявними знаннями та досвідом. Наші діти також не продемонстрували вміння домислювати текст, ставити запитання й висувати гіпотези.

Згідно з результатами ЗНО, 2021 р. максимальні 200 балів з української мови набрали лише 28 абітурієнтів із майже 70 тис. осіб.

Подолання недоліків читання українських школярів, виведення країни з аутсайдерів цивілізованого світу за якістю читання є невідкладним завданням нашого суспільства.

Понад два десятиліття тому дослідники довели, що саме читання є головним чинником розвитку рівня розумових здібностей та організованої свідомості людини; успіхи читання в дитинстві та підлітковому віці суттєво впливають на якість подальшого життя. Отже, слід якомога раніше долучати дитину до книги — джерела знань, ідей, мудрості та досвіду.

Зниження інтересу до читання — сучасна загальносвітова тенденція, і в багатьох державах відбуваються активні спроби протидіяти цьому процесові, виходячи з розуміння ролі книги для розвитку індивіда, нації, держави, цивілізації. Фахівці шукають нові підходи, методи та засоби, що спонукають дітей і дорослих читати більше. Досвід провідних країн свідчить, що проведено значну роботу з розв'язання проблем кризи читання завдяки різноманітним заходам із його захисту та підтримки, популяризації та стимулювання. Корисні напрацювання у цій сфері, які розглянемо докладніше далі, доцільно вивчати та впроваджувати для заохочення до читання нових поколінь українців.

Велика Британія. Дитяче та сімейне читання у країні підтримує держава. Активно розвиваються заохочувальні програми "Виклик літнього читання", "Книжковий старт", "Спільне читання в сім'ї" та інші, орієнтовані на різноманітні групи населення, серед яких родини з дітьми, діти та підлітки, молодь і дорослі. Мета проектів полягає в розвитку суспільства за сімома напрямками: читання та грамотність; цифрова грамотність; здоров'я і добробут; економічне зростання; культура й творчість; спільноти; навчання [15].

В основі "Книжкового старту" (Bookstart) лежить загальнонаціональна програма, покликана прищепити любов до книг із дитинства. Кожній трирічній дитині дають "портфель книг", аби спонукати батьків читати разом із малюками, залучати їх до процесу читання й відвідування бібліотек як звички на все життя. У межах програми розповсюджують безоплатні комплекти книг для дітей та довідкові матеріали для батьків і вихователів. "Книжковий старт" слугував моделлю для інших країн, які запровадили схожі ініціативи [3].

Багато років працює "Агенція з читання" (The Reading Agency) — провідна благодійна організація Великої Британії, що пропагує роль

читання та публічних бібліотек. На її сайті запропоновано різноманітні ресурси й заходи для розвитку дитячого читання, адресовані і цільовій аудиторії, і фахівцям.

За підтримки "Агенції з читання" вже 20 років діє масштабний проєкт "Виклик літнього читання" (Summer Reading Challenge), мета якого полягає в тому, щоб діти впродовж канікул прочитали шість і більше книг. Підліток може зареєструватися на сайті програми, ознайомитися з думками та відгуками однолітків, вибрати цікаві книги, а також пограти в сюжети, пов'язані з літературними творами. Спеціальна програма "Сортувач книг" (Book Sorter) після того, як школяр відповість на кілька запитань щодо читацьких уподобань, порадить йому твори. На сайті можна знайти нову літературу для читання, а також відгуки й поради однолітків. Учні мають змогу створити профіль і для себе, і для своєї сім'ї, а вчителі з його допомогою можуть ефективніше планувати заняття та заходи. На сайті "Сортувача книг" є можливість організувати читацькі змагання класу чи школи.

Крім того, у Великій Британії працюють клуби Chatterbooks, що допомагають дітям і підліткам набувати навичок читання. Ця найбільша мережа дитячих читацьких груп налічує понад 10 тис. учасників. Гнучку модель Chatterbooks використовують для роботи з дітьми 4—12 років. На кожному занятті юні поціновувачі книг розповідають про літературні вподобання, беруть участь у розважальних заходах і вибирають нову літературу для читання вдома. Такі клуби працюють при бібліотеках і школах, щоб мотивувати до читання у вільний час. Об'єднання підтримують численні партнери: видавці, письменники, художники-ілюстратори та інші [16].

Проєкт Story Sac, що в перекладі з англійської означає "Мішок історій", 1994 р. розробив Х. Гриффітс. Основною метою є одержання задоволення і від книги, і від сумісного читання вголос. Автор вважає, що спочатку потрібно розв'язати питання "Як допомогти дитині стати читачем?", а потім — "Як навчити дитину читати?".

На думку Х. Гриффітса, не діти мають багато читати вголос, а дорослі. Що більше дитина слухає, то швидше в неї формується відповідна навичка та розвивається стимул до самостійного читання. Набір містить гарно ілюстровану дитячу книгу з додатковими матеріалами, яку доповнюють м'які іграшки, реквізити, науково-популярна книга за темою, аудіокасета або компакт-диск, мовна гра та обов'язково шпаргалки для батьків. М'які іграшки Story Sac — це головні

герої художньої книги, а реквізитами слугують предмети побуту чи довкілля, що допомагають поживити твір, вивчити образи головних героїв, покращують розуміння прочитаного, розвивають лексичний запас. Науково-популярна книга, вкладена в набір для всебічного розвитку навичок читання, відповідає тематиці художньої, доповнює її науково-пізнавальними фактами. Аудіокасета чи компакт-диск містить запис тексту твору, завдяки чому дитина може прослуховувати його кілька разів. Промовляння та багаторазове прослуховування розвиває навички осмисленого мовлення, переказу та розповіді. Мовні ігри, пов'язані зі змістом книги, не лише формують нові вміння й розширюють словниковий запас, а й приносять задоволення. Шпаргалки для батьків надають поради щодо різних питань.

Розробники проєкту "Тридцять хвилин на тиждень" використали синкретичний підхід у роботі з малечею. Один раз на тиждень у бібліотеці для дітей віком 1—5 років працює клуб "Маленький читайка", програма якого передбачає читання вголос, малювання, ігри, а також стосик книг для обов'язкового читання вдома. У кожній дитині є своєрідний щоденник, в який за відвідування клеять яскраві наліпки. За кожні 20 відвідувань маленькі читачі отримують дипломи, якими надзвичайно пишаються й демонструють родичам і знайомим. У три роки дитині урочисто вручають портфель із набором книг і списком рекомендованої літератури.

Основним виконавцем проєктів щодо підтримки читання й книговидання є незалежна благодійна організація "Національний фонд грамотності" (National Literacy Trust). Для досягнення найвищих результатів проєкту працюють у партнерстві з представниками різних спільнот і структур, як-от міністерства культури і освіти, бібліотеки, книжковий бізнес, ЗМІ, молодіжні та благодійні організації, а також зірки спорту й шоубізнесу [24].

У межах дії проєкту "Письменники у школах" автор протягом року працює з учнями різних вікових груп певної школи для прищеплення любові до літературної творчості та читання завдяки розвитку креативних здібностей. Британці не ставлять за мету виявляти таланти, хоча для багатьох дітей це була б гарна нагода розкрити творчий потенціал. Форми роботи використовують різні: від написання коротеньких віршів і розповідей до створення й постановки колективних п'єс.

Для заохочення до читання дітей і молодих людей, які не люблять читати, але обожнюють

футбол, було створено партнерський проєкт Національного фонду грамотності та Прем'єр-ліги "Зірки читання Прем'єр-ліги". Програму впровадили в початковій і середній школах, вона доволі гнучка й допомагає змінити ставлення аудиторії до читання, зацікавити хлопців, які захоплюються футболом, а також заохотити до участі батьків [19].

Проєкт автобусної компанії Arriva North East і Національного фонду грамотності в партнерстві з Радою Міддлсбро започатковано для залучення до читання якнайбільшої кількості людей. Так, пасажиром безоплатно роздають книги для дітей, загалом подаровано 15 тис. видань [20].

Проєкт Spokes має допомогти зорієнтувати батьків в освітньому процесі дітей, надати дорослим уміння та навички, що стануть корисним інструментом для навчання читання. Щотижня впродовж трьох місяців батьки відвідують заняття, на яких педагоги-психологи та спеціалісти демонструють два простих навчальних методи, що спрощують опанування навичок читання. Перший — "Пауза. Підказка. Похвала" — підказує батькам, що робити, якщо дитина не може прочитати слово. Другий — "загальномовний" — рекомендує батькам обговорювати з дітьми прочитані книжки [24].

Для незаможних верств населення створено програму "Упевнений старт", спрямовану на зростання освітнього потенціалу й поліпшення здоров'я [16]. Окрім зазначених, діють спеціальні програми для тинейджерів.

Публічні бібліотеки Великої Британії залишаються фундаментом формування загальнолюдських цінностей, основою культури, освіти, виховання, популяризації книги та читання як основного напрямку інтелектуального розвитку громадян.

Німеччина. Питання про підтримку читання вже багато років посідає в країні особливе місце. Проблеми подолання кризи намагаються розв'язати як на державному рівні, так і за допомогою професійних та громадських організацій.

У ФРН функціонує Німецький фонд читання, що перебуває під орудою президента. Організація проводить цілеспрямовану політику у сфері підтримки читання, покликану залучити до книги всіх охочих, розробляє проєкти, розраховані на різні соціальні й вікові групи. Зокрема, спільно з Федеральним міністерством у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді ініційовано проєкт "Читання — справа сімейна".

Фонд читання також активно співпрацює з книговидавничою та книготоргівельною галуззя-

ми. Спільно з Біржовим союзом і досвідченими книготорговцями було підготовлено практичне керівництво "Як читача перетворити в покупця: заохочення читання в книжковій торгівлі".

Уряд Німеччини сприяв створенню спеціального інтернет-порталу "Читання в Німеччині" (Lesen in Deutschland), на якому розміщено інформацію про проєкти фондів та об'єднань ФРН, що популяризують читання. Особливу увагу приділено дітям, для яких реалізують програми на кшталт Babybooks за участю батьків [8].

У Німеччині відбуваються олімпіади з читання, літературні тури за участю видатних людей, а також ралі книголюбів. Започатковано проєкт Europa — erlesen!, який репрезентує дитячі книги країн — нових членів ЄС.

Як результат особистої зацікавленості в процесі залучення до читання за допомогою нових мультимедійних засобів, а саме інтернету, виник проєкт Antolin, сутність якого полягає у створенні дитячого книжкового порталу, зорієнтованого на інтерактивне сприяння читанню. Діти самостійно вибирають із запропонованих назв книги, які хотіли б прочитати, а потім відповідають на запитання щодо конкретного твору. В такий спосіб розвивають вдумливе читання, що стимулює дітлахів критично мислити й глибше розуміти зміст тексту. За допомогою сервісу викладачі можуть відстежувати динаміку розвитку учнів і створювати базу для ефективного навчання читання на уроках.

Діють також популярні програми "Ми читаємо вголос — завжди і всюди", що спрямована на відродження культури родинного читання, й "Клуб читання", в межах якої учасники добровільно проводять заняття з читання в дитячих садочках. Спільно з компанією The Coca-Cola відбулася акція "Візьми собі книгу", під час якої 300 тис. школярів обрали улюблених авторів із сучасної добірки молодіжної літератури.

Німецький громадський фонд Deutschland liest vor заснував проєкт "Синя валізка". Найкращі німецькі бібліотеки, в яких діти читають найбільше, одержують в нагороду приз — синю валізу, наповнену новими виданнями найвідоміших письменників світу.

Маючи на меті підвищення рівня грамотності дітей, німецька фундація читання Stiftung Lesen спільно з корпорацією McDonald's має намір замінити іграшки, що входять до відомої скриньки Happy Meal, книжками. Фундація Stiftung Lesen запевнила, що обрані видання відповідають вимогам дітлахів різного віку, до того ж батьки також можуть обрати бажану

книгу поміж літератури найрізноманітніших жанрів. Під час проведення цієї акції в Німеччині 4 млн книжок потрапили до сімей із дітьми віком 5—10 років. Програма розрахована на малечу, яка зростає в сім'ях, де книгам і читанню приділяють замало уваги, й спрямована на те, аби дитина мала змогу набути навичок читання [26].

Для просування читання в гімназіях у навчальному процесі застосовують графічні новели. Проєкт поєднує теорію та практику з інтересами школярів, зокрема автори таких книг вдаються до комічного викладу історії, й через креативні конструкції та комбінації слів і зображень промовляють до тих, хто не надто охоче читає. Так, розробники залучають до читання учнів 8—10-х класів середньої школи й прагнуть, аби втрата інтересу до книги, що часто супроводжує підлітковий вік, не була такою відчутною. Крім цього, ініціатива сприяє популяризації нових форм літератури, які відповідатимуть підлітковим ідеалам чи зацікавленням і нададуть задоволення від читання. Зазначений проєкт нагороджено призом від Stiftung Lesen і Commerzbank-Stiftung [26].

Швейцарія. Громадська бібліотека Public Library Switzerland просуває особливі проєкти, що мають прищепити аудиторії шкільного віку бажання читати. Щомісяця для батьків із дітьми організують зустрічі, на яких наймолодші відвідувачі вперше ознайомлюються з книгою через вірші, пісні та історії, які спеціально адаптують для цієї аудиторії. Крім того, батьки мають нагоду почути вірші свого дитинства, а дітлахи — почитати вголос чи погортати яскраві книжечки з малюнками [34].

Починаючи від 2002 р., кожної зими під гаслом "Відкрий книжкові місця Базеля" діти відвідують бібліотеки Базеля та Ріена, в яких, окрім літератури, їм пропонують цікаві головоломки для розгадування. Літній "Розважальний квиток" (Fun-Pass) мотивує дітей читати по 15 хвилин на день, а ті, хто спілкується з книгою часто, беруть участь у розіграші призів.

Не можна оминути увагою й таку цікавинку. Сорок дев'ять тижнів на рік дорогами міст курсує наповнений книгами та іграшками автобус, що прямує до місцевих бібліотек і центрів, дитячих майданчиків, парків та громадських басейнів. Професійні аніматори з читання влаштовують спеціально розроблені зустрічі з книжками для дітей віком до 12 років. Дошкільнятка, які тільки-но опановують цю навичку, спершу ознайомлюються з віршами та розповідями, відкриваючи для себе багато но-

вого: від ілюстрацій до аудіокниг із захопливими історіями. "Книжкова команда" збирає школярів, аби разом поринути у світ книг. Щороку автобус здійснює 800 поїздок і відвідує 6 тис. дітей [33].

Японія. Національну політику розвитку й підтримки читання спрямовано передусім на залучення до читання молодого покоління та збільшення ролі різних типів бібліотек. Сьогодні це єдина країна у світі, де ухвалено спеціальний закон про підтримку читацької активності дітей, реалізовано масштабні національні програми популяризації читання й бібліотек, що працюють з дитячою аудиторією.

Особливістю державної політики в Японії є системне розв'язання проблеми підтримки нового покоління, оскільки у цій сфері спільно працюють основні соціальні інститути, що опікуються дитячим читанням [4; 14].

Ще 2001 р. було ухвалено "Закон про підтримку читацької діяльності дітей" (Kodomo no Dokusho Katsudo Suishin ni kansuru Horitsu), який має визначити основні принципи просування читацької активності дітей, обов'язки держави й органів місцевого самоврядування, а також регулювати проведення комплексної та системної політики з розвитку й підтримки дитячого читання, що сприятиме повноцінному й багатогранному розвитку юних поколінь.

Окрім того, 2005 р. ухвалено ще один "Закон про підтримку культури читання та письма" (Moji Katsujū Bunka Shinko Ho), який визначив основну концепцію розвитку культури письма й читання та регламентував обов'язки національних і місцевих органів влади. Згідно з цим документом, 27 жовтня, що є першим днем Тижня читання книг, став Днем культури читання та письма [5].

В Японії проведено низку кампаній і акцій щодо популяризації дитячого читання. Наприклад, аби сформувати цю корисну звичку, майже 2 тис. шкіл виділили в розкладі час, упродовж якого учням дозволено читати улюблені книги перед початком уроків. У межах проєкту "Книжковий старт" (Bookstart) молоді батьки отримували книги, щоб дати дітям можливість насолоджуватися друкованим словом у ранньому віці.

Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технології запустило мережевий проєкт спільного використання бібліотечних ресурсів (Gakko Toshokan Shigen Kyoyu Network Suishin Jigyō), метою якого є розвиток сумісного використання зібраних шкільних бібліотек через застосування спільної мережі та баз даних, а також розвиток програм навчання для шкільних учителів і бібліотекарів.

План заходів щодо підтримки та просування дитячого читання розробляє Міжнародна бібліотека дитячої літератури, в якій є об'єднаний каталог цифрових архівів дитячої літератури, малюнків та іншої інформації для дітей, сформований на базі фондів кількох бібліотек [4].

Японія приділяє значну увагу розвитку інфраструктури підтримки читання через видання й розповсюдження книг, сприяння публічним, шкільним та іншим видам бібліотек, а також завдяки підвищенню кваліфікації спеціалістів.

Франція. Розв'язання проблеми читання стало пріоритетним завданням Міністерства культури Франції та уряду, що здійснює у цьому напрямі потужну національну політику. Створено Управління у справах книги та читання, що визначає курс розв'язання проблеми з урахуванням усього "шляху книги" — від моменту її створення автором до пропозиції читачам [17].

Проект "Місто — читання" відображає прагнення вирішувати завдання через реалізацію програми, що об'єднує всі структури міста. Спочатку професіонали проводять "діагностування читання", а потім, згідно з рекомендаціями, впроваджують проекти: створення нових бібліотечних філіалів і територій для організації читання, проведення культурно-масових заходів із широким

залученням бібліотек, шкіл, асоціацій, представників приватних видавництв і книгарень.

Одним із найпопулярніших заходів останніх років став конкурс "Виграємо боротьбу за читання", крім того, діє проект "Читання книг на вулиці для тих, хто хоче слухати". Ініціатор руху — М. Роже, який багато років поспіль мандрує населеними пунктами й читає дітям книги вголос. Виступи він облаштовує так, що дійство перетворюється на маленьку виставу. М. Роже також читає книги у медичних закладах, де малюки очікують у черзі біля кабінетів лікарів. На його думку, ніж нудьгувати, ліпше читати цікаві та яскраві книги, аби діти могли не тільки слухати, а й розглядати малюнки [11].

У Парижі вагони метро обклеєно плакатами з уривками творів класичних і сучасних авторів, а отже пасажири можуть долучатися до найкращих взірців літератури, навіть якщо знічев'я розглядають стіни.

Крім того, у Франції дуже популярне "Свято читання", яке відбувається від 1989 р. і охоплює численні заходи для різних груп населення.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 16 січня 2022 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 004.4:025.3/.6](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Леонід Костенко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник НБУВ,

e-mail: kosten209@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

Вікторія Копанєва,

кандидат історичних наук, директор Наукової бібліотеки НАКККіМ,

e-mail: vkopaneva@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України

У статті з'ясовано, що потребує вдосконалення функціональна взаємодія між науково-інформаційними ресурсами України, які характеризуються бібліорізноманіттям і значними обсягами. Як виняток можна навести систему інституційних репозитаріїв і зібрання наукової періодики, які підтримує Видавнича служба "УРАН". Констатовано, що інтероперабельність в них забезпечується завдяки використанню технології ОАІ/РМН. Зауважено, що державний підхід до цифрової трансформації цих ресурсів та організації їх функціональної взаємодії потребує ухвалення відповідної цільової програми. Практичнішим є синергетичний підхід до консолідації українського сегмента наукових знань кооперативними зусиллями зацікавлених інституцій. Це завдання потребує насамперед інтенсифікації діяльності з розроблення та ухвалення